

УДК 344.13

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.02>

orcid. org / 0000-0003-0652-7316

© Плотнікова А.В., 2023

orcid. org / 0000-0002-0883-9869

© Коваленко О.О., 2023

А.В. Плотнікова, О.О. Коваленко**ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ЗУМОВЛЕНOSTІ
КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОСОБНИЦТВА
ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ
ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ****A. Plotnikova, O. Kovalenko****REGARDING THE SOCIAL STATE OF
CRIMINALIZATION OF AIDING AND
ABETTING THE AGGRESSOR STATE
AS A CRIME AGAINST THE FOUNDATIONS
OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE**

Анотація. Повномасштабна збройна агресія росії проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 р., активізувала наукові пошуки щодо кримінальної відповідальності за військові та воєнні кримінальні правопорушення, передбачені різними статтями Кримінального кодексу України, зокрема за недбале ставлення до військової служби (ст.425), образу честі й гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю (ст.435-1), за пропаганду війни (ст.436), за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст.436-1) тощо. Також, варто акцентувати увагу на тому, що саме факт повномасштабної збройної агресії зумовив виникнення новел у Кримінальному кодексі України, які не могли пройти повз уваги науковців, зокрема, наприклад щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників. Безперечно, інтерес представляють новели щодо відповідальності за колабораційну діяльність.

Метою статті є формування висновку щодо наявності чи відсутності соціальної обумовленості криміналізації пособництва державі-агресору. Автор пропонує звернутися до теоретичних передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь з метою визначення того, чи були дотримані принципи криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за зазначене кримінальне правопорушення. Зауважено, що від час ухвалення рішення про криміналізацію пособництва державі-агресору, законодавцем не було враховано

розробленого наукою кримінального права причинно-умовного комплексу, дотримання якого гарантує обґрунтовану, обумовлену криміналізацію суспільно небезпечних діянь. Зроблено висновок про відсутність соціальної обумовленості криміналізації пособництва державі-агресору.

Ключові слова: криміналізація, об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона, істотна шкода, тяжкі наслідки, воєнний стан, особливий період, безпека, покарання, військові кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, недбале ставлення.

Abstract. The full-scale armed aggression of Russia against Ukraine, which began on February 24, 2022, intensified scientific research on criminal liability for military and military criminal offenses provided for by various articles of the Criminal Code of Ukraine, in particular for negligent treatment of military service (Article 425), insult to honor and dignity of a serviceman, threat to a serviceman (art. 435-1), for propaganda of war (art. 436), for production, distribution of communist and Nazi symbols and propaganda of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes (art. 436-1), etc. . Also, it is worth emphasizing that it was the fact of full-scale armed aggression that led to the emergence of novelties in the Criminal Code of Ukraine, which also could not pass by the attention of scientists, in particular, for example, regarding the justification, recognition as legitimate, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, its glorification participants Novels regarding responsibility for collaborative activities are undoubtedly of interest.

The purpose of the article is to form a conclusion regarding the presence or absence of social conditions for the criminalization of aiding and abetting the aggressor state. The author proposes to refer to the theoretical prerequisites of the criminalization of socially dangerous acts in order to determine whether the principles of criminalization were observed when establishing criminal liability for the specified criminal offense. It is noted that since the decision on the criminalization of aiding and abetting the aggressor state was made, the legislator did not take into account the cause-and-condition complex developed by the science of criminal law, the observance of which guarantees a well-founded, socially determined criminalization of socially dangerous acts. It was concluded that there is no social conditioning of the criminalization of aiding and abetting the aggressor state.

Keywords: criminalization, object of a criminal offense, objective party, substantial damage, grave consequences, martial law, special period, security, punishment, military criminal offenses, criminal liability, negligent treatment.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія росії проти України, що розпочалась 24 лютого 2022р., активізувала наукові пошуки щодо кримінальної відповідальності за військові та воєнні кримінальні правопорушення, передбачені різними статтями Кримінального кодексу України (далі КК України), зокрема за недбале ставлення до військової служби (ст.425) [1], образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю (ст.435-1) [2], за пропаганду війни (ст.436), за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст.436-1) [3] тощо. Також варто акцентувати увагу на тому, що саме факт повномасштабної

збройної агресії зумовив виникнення новел у КК України, які не могли пройти повз уваги науковців, зокрема щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників [4].

Безперечно, інтерес представляють новели щодо відповідальності за колабораційну діяльність. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» було доповнено КК України ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» [5].

Зрозуміло, що цей закон, а також деякі інші закони приймалися в надзвичайних, можна сказати екстремальних умовах, що відобразилося на їх якості.

Обґрунтуванням необхідності прийняття цього закону, відповідно до Пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», зокрема є те, що низка громадян України здійснюють допомогу (пособництво) РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, охоплюючи різні форми підтримки збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які мають бути кваліфіковані як пособництво державі-агресору.

Більше того, наразі особи, причетні до здійснення такої діяльності, продовжують таку діяльність, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій.

Пособництво державі-агресору як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, установлену законом.

Ураховуючи наведене, з метою встановлення справедливих покарання для осіб, які здійснюють пособництво з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, пропонується прийняти цей законопроект [6].

Разом із тим, перед прийняттям цього закону, було прийнято 3 березня 2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»

від 3 березня 2022 року № 2108-IX, яким КК України було доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» [7].

З прийняттям цього закону постали деякі практичні питання, зокрема щодо відмежування колабораційної діяльності від державної зради, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, створення терористичної групи чи терористичної організації, пропаганда війни тощо.

Криміналізація ж пособництва державі-агресору не лише не внесла ясності до цих питань, а лише додала нових, на які намагається знайти відповідь судова практика.

При чому, варто наголосити, що перераховані склади кримінальних правопорушень знаходяться не просто в конкуренції між собою, у них є різними родові об'єкти: основи національної безпеки, мир, безпека людства та міжнародний правопорядок, громадська безпека.

Відповідно й значно різняться їхні санкції, приміром за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, установлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України встановлено безальтернативну санкцію у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Водночас як пособництво державі-агресору карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

При цьому в цих кримінальних правопорушень один й той самий родовий об'єкт, а ч. 4 ст. 111-1 КК України є дуже подібною складу пособництва державі-агресору. Соціальна зумовленість кримінально-правової заборони має визначати доцільність існування тієї чи тієї кримінально-правової норми.

Окреслені проблеми і формують актуальність звернення до зазначених законодавчих змін з огляду на теорію криміналізації суспільно-небезпечних діянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням протидії злочинам проти основ національної безпеки України та теоретичним передумовам криміналізації суспільно-небезпечних діянь присвячували свою увагу Н. Антонюк,

В. Борисов, Н. Гуторова, О. Дудоров, М. Мельник, Р. Мовчан, А. Носач, М. Сийплокі, В.Д. Філімонов, Н. Ярмиш та інші вчені.

Разом з тим, зміни до національного законодавства вимагають актуальних звернень до питань криміналізації суспільно-небезпечних діянь щодо протидії кримінальним правопорушенням, спрямованим на національну безпеку нашої держави.

Метою статті є формування висновку щодо наявності чи відсутності соціальної обумовленості криміналізації пособництва державі-агресору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна обумовленість внесення змін до закону має пояснювати необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, підвищувати наукову обґрунтованість змісту закону [8, с. 288].

Вважаємо виправданим твердження В. Борисова, який зазначає, що перспективу для теорії кримінального права мають ті концепції, що пов'язують вирішення питання соціальної обумовленості норм з визначенням чинників соціальної обумовленості, їх системно-соціологічним аналізом [8, с. 288].

На нашу думку, підставою криміналізації є наукове обґрунтування наявності суспільної небезпеки того чи того виду поведінки, що потребує протидії взагалі та кримінально-правовими засобами, зокрема. У широкому розумінні підставою криміналізації слід вважати соціальну потребу (соціальне замовлення) в охороні певного об'єкту, за умови, що визнання певного виду поведінки злочинною буде відбуватися відповідно до науково обґрунтованих положень теорії криміналізації.

Щоб досягти мети дослідження доцільно звернутися до теоретичних положень криміналізації суспільно небезпечних діянь. У теорії кримінального права висловлюються різні підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь. Але дотепер певної згоди в наукових колах щодо їхньої класифікації та змістовного наповнення не досягнуто.

Більше того, не досягнуто згоди навіть щодо самої назви таких обставин, одні науковці називають їх принципами [9], другі – факторами [10, с. 194], ще інші – підставами [11, с. 69–88] тощо.

У науці кримінального права ще з радянських часів виділяють дві основні групи принципів криміналізації – соціальні й соціально-психологічні принципи (суспільна небезпечність, відносна розповсюдженість діяння, розмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації, кримінально-політична адекватність криміналізації) і системно-правові принципи (загально-правові принципи конституційної адекватності, відсутності системно-правової суперечності, міжнародно-правової необхідності й допустимості, здійснимості процесуального переслідування, кримінально-правові принципи недопущення прогалин

у законі та надмірності заборони, визначеності та єдності термінології, повноти складу, розмірності санкції й економії репресії [9, с. 210].

Звернімося до деяких із названих принципів.

Щодо наявності достатньої суспільної небезпечності поведінки, що криміналізується, зазначимо, що передусім, суспільна небезпечність визначається цінністю того чи того об'єкта посягання.

Українське суспільство як ніколи раніше відчуло наскільки важливим і водночас складним завданням сьогодення є охорона основ національної безпеки України. Тож щодо цінності цього об'єкта немає потреб у додаткових поясненнях.

Далі слід проаналізувати умову, за якої позитивні наслідки криміналізації повинні переважати над негативними.

Як відомо, криміналізація повинна проводитись тільки в умовах крайньої необхідності. Це означає, що «позитивні результати застосування норм кримінального права переважають ті негативні соціальні наслідки, які неминуче настають від криміналізації тих чи тих діянь» [7, с. 220].

Кримінально-політична адекватність криміналізації, про яку зауважує Н. Гуторова, означає «її відповідність основним тенденціям соціальної політики суспільства й держави, рівню й характеру суспільної свідомості та стану громадської думки» [11, с. 55].

Зрозуміло, що пособництво державі-агресору має бути кримінально караним. Проте нагадаємо, що вже встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність і за державну зраду, а критерії їхнього розмежування відсутні.

За таких обставин помилки в судовій практиці можуть призвести до відміни судових рішень, через що може знижуватися рівень довіри до правосуддя. Щодо недопущення надмірності заборони окремо варто наголосити, що положення ст. 111-1 КК охоплюють діяльність, що названа як пособництво державі-агресору й виокремлена в окрему ст. 111-2 КК України.

Висновки. Під час криміналізації пособництва державі-агресору не було дотримано розробленого наукою кримінального права причинно-умовного комплексу, дотримання якого гарантує обґрунтовану, суспільно обумовлену криміналізацію суспільно небезпечних діянь.

Вважаємо дотримання окремої норми, що встановлює кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору, за умови існування встановленої кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та державну зраду є прикладом надмірної криміналізації. Отже, криміналізація пособництва державі-агресору не є соціально зумовленою.

Література

1. Журавльов М. С. Правове регулювання кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення: історико-правовий аспект: Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди: «Право». 2022. № 35. С. 47–52; 2. Кухар О.В. Щодо кримінально-правового аналізу об'єктивних ознак окремих новел кримінального законодавства, виникнення яких пов'язано з актом зовнішньої агресії проти України. Збірник наукових праць Харківського національного університету імені Г.С.Сковороди: «Право». Харків, 2022. Вип. 35. С. 33–40; 3. Мазепа С. Про криміналізацію пропаганди в умовах українсько-російської війни: вітчизняний та міжнародний досвід. Актуальні проблеми правознавства. 2022 3 (31). С.176–182. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1456/1503>; 4. Шинкарьов Ю.В., Коваленко О.О. Правова характеристика поняття «глюорифікація» як форми обктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.436-2 Кримінального кодексу України. Збірник наукових праць Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди: «Право». Харків, 2022. Вип.36. С. 23-30. <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/7940>; 5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>; 6. Пояснювальна Записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247318>; 7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>; 8. Борисов В.І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнародної наукової конференції. Харків, 13-14 грудня 2002 р. Харків: Право, 2003. С. 287-289; 9. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст.110-2 КК України). Підприємництво, господарство і право. 2018. №4. С. 209–214. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/36.pdf>; 10. Денисов С.Ф., Сердюк П.П. Соціальна зумовленість кримінально-правової заборони торгівлі людьми. Вісник Запорізького юридичного інституту №3, 2000. 312 с.; 11. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Монографія: Харків: вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.